

Przetwarzanie danych osobowych przez związki wyznaniowe a uprawnienia Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych

Dariusz Walencik

Prof. nadzw. Uniwersytetu Opolskiego, dr hab. nauk prawnych, kierownik Zakładu Prawa Wyznaniowego Wydziału Prawa i Administracji UO, członek Zarządu Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego, redaktor naczelny „Przeglądu Prawa Wyznaniowego”. Autor kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa wyznaniowego, konstytucyjnego i kanonicznego.

Processing of personal data by religious denominations versus the powers of the Inspector General for the Protection of Personal Data

People who have actually withdrawn from a religious denomination are entitled to make a written demand requiring that this religious denomination should stop processing their personal data and include the relevant information in the appropriate register (for example, in the baptismal register). In such a situation, the internal law of this religious denomination should define the procedure required in the exercise of control powers (pertaining to information and rectification) by those people, which follows from the provisions of the act on the protection of personal data. A religious denomination has the exclusive right to determine its internal relations with its members or persons who have regular contact with it, which means that these relations fall outside the competence of the Inspector General for the Protection of Personal Data and courts as bodies of the state. However, a religious denomination has to guarantee the exercise of control powers by people whose data it processes. Put differently, it is obliged to develop a suitable procedure regulating the abandonment of processing personal data. The Inspector General for the Protection of Personal Data, for his part, is entitled to ask religious organisations for an explanation as to whether such a procedure has been introduced. If not, he should signal the irregularities in their processing of personal data. This solution guarantees both the inviolability of the doctrine of religious denominations by state bodies and the exercise of rectification powers by persons whose data are processed by religious denominations. However, it is legitimate to make a proposal *de lege ferenda* that this procedure should be included in the provisions of the act on the protection of personal data, which is an act of generally applicable law.

Wstęp

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych¹ (dalej: u.o.d.o.) reguluje prawne podstawy ochrony przed nielegalnym przetwarzaniem danych osobowych przez zarówno podmioty prawa publicznego, jak i podmioty prawa prywatnego². W celu realizacji tych uprawnień organ ochrony danych osobowych został wyposażony w kompetencje władcze, umożliwiające mu sankcjonowanie stwierdzonych nieprawidłowości w procesie przetwarzania danych osobowych. Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych (GIODO) może więc – w drodze decyzji administracyjnej – nakładać stosowne nakazy bądź zakazy, których celem jest przywrócenie stanu zgodnego z prawem. Jednak wydanie decyzji merytorycznej możliwe jest jedynie wówczas, gdy ingerencja organu jest w ogóle dopuszczalna, gdyż nie każdy stan faktyczny na stosowanie wspomnianej ochrony prawnej pozwala. Organ ochrony danych osobowych jest bowiem zobowiązany do merytorycznego rozstrzygnięcia tylko w tych sytuacjach, w których przepisy ustawy o ochronie danych osobowych pozwalają mu na wydanie odpowiedniego zakazu

1 Tekst jedn. Dz.U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 z późn. zm.

2 W Polsce, w przeciwieństwie do Niemiec, przyjęto konstrukcję podmiotowości prawnej kościołów i innych związków wyznaniowych typową dla prawa cywilnego. Są one zatem osobami prawnymi prawa prywatnego, ze wszystkimi konsekwencjami tego faktu. O ustroju tych osób prawnych, jak również szczegółowych kompetencjach ich organów decydują reguły ustalone przez dany kościół lub związek wyznaniowy. W doktrynie prawa można się jednak spotkać z poglądem, że kościoły lub inne związki wyznaniowe są zbliżone konstrukcyjnie do osób prawnych prawa publicznego bądź posiadają ich przymioty. Tak J. Frąckowiak, *Osoby prawne (w:) System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safian, Warszawa 2007, s. 1057; W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r.*, Płock 1994, s. 33; J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, wyd. 2, Lublin 2000, s. 262–263; tenże, *Polskie prawo wyznaniowe*, wyd. 4, Warszawa 2008, s. 112; H. Misztal, *Osobowość prawna kościołów i innych związków wyznaniowych (w:) tenże (red.), Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, Lublin–Sandomierz 1999, s. 105–106. Wystąpienie z organizacji prywatnoprawnych o charakterze członkowskim (np. stowarzyszeń) reguluje w Polsce prawo wewnętrzne tych organizacji.

bądź nakazu. Zatem GIODO, oceniając stan sprawy i dokonując przyporządkowania stanu faktycznego do normy prawnej, winien stwierdzić w pierwszej kolejności, czy kwestionowane przetwarzanie danych osobowych pozwala mu na władczą ingerencję, w dalszej kolejności zaś, czy znajduje oparcie choćby w jednej z legalnych podstaw przetwarzania danych osobowych, i w zależności od występujących w sprawie ustaleń – albo wydać nakaz lub zakaz, albo odmówić uwzględnienia wniosku, ewentualnie umorzyć postępowanie³.

Osoby, które kierują do Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych skargę na niezgodne z prawem przetwarzanie ich danych osobowych przez organy osób prawnych Kościoła katolickiego (ale też i innych związków wyznaniowych) w związku ze złożonym przez nie oświadczeniem o „wystąpieniu” z Kościoła, oczekują, by GIODO doprowadził do sprostowania ich nieaktualnych danych osobowych w trybie art. 14 pkt 2 u.o.d.o., wydając w tym względzie decyzję administracyjną na podstawie art. 12 pkt 2 i art. 32 ust. 1 pkt 6 u.o.d.o. Z punktu widzenia interesu skarżących zasadne jest postawienie pytania, dlaczego polski ustawodawca, mocą powołanych wyżej przepisów, wykluczył w tych sprawach merytoryczną ingerencję organu ochrony danych osobowych.

1. Przetwarzanie danych osobowych przez związki wyznaniowe w świetle prawa wspólnotowego

W art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE)⁴ wskazano wartości leżące u podstaw Unii, a tym samym określono wiążące zasady, które w jej działalności powinny być przestrzegane i realizowane. Zgodnie z tym przepisem „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidar-

3 Por. wyrok WSA w Warszawie z dnia 19 grudnia 2011 r., II SA/Wa 2767/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/17FoFCDF7F> (dostęp: 25 lipca 2012).

4 Wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 83 z 30.03.2010.

ności oraz na równości kobiet i mężczyzn”. Zasady te zostały także rozwinięte i sprecyzowane w art. 6 TUE⁵.

Wyraźne oparcie Unii Europejskiej na zasadzie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności wzmocniło gwarancje wolności myśli, sumienia i religii we wspólnotowym porządku prawnym. Nie oznacza to oczywiście, że kwestie dotyczące praw człowieka zostały automatycznie włączone w zakres kompetencji instytucji wspólnotowych. Traktat lizboński na mocy art. 2 pkt 30 dodał do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)⁶ artykuł 16c ust. 1 w brzmieniu „Unia szanuje status przyznany na mocy prawa krajowego kościołom i stowarzyszeniom lub wspólnotom religijnym w Państwach Członkowskich i nie narusza tego statusu”. Należy przy tym zauważyć, że treść tego przepisu powinna być wyjaśniana z uwzględnieniem postanowień zawartych w tytule I części pierwszej TFUE (*Kategorie i dziedziny kompetencji Unii*).

Zdaniem Piotra Stanisza i Pawła Sobczyka „[s]formułowania »szanuje«, »nie narusza« wyznaczają wyraźną granicę ingerencji Unii Europejskiej w prawo i praktykę państw członkowskich. Jest to zobowiązanie skierowane przez państwa członkowskie do instytucji Unii Europejskiej, odnoszące się przede wszystkim do ich działalności prawodawczej. Prawo pochodne Unii Europejskiej nie może zatem decydować o statusie kościołów i innych organizacji religijnych. W tym zakresie jedynie właściwi pozostają prawodawcy krajowi. Do podobnych wniosków prowadzi również uwzględnienie traktatowych postanowień, które określają kompetencje Unii Europejskiej (zwłaszcza art. 3–6 TFUE). Zgodnie z tymi postanowieniami żadna z kategorii kompetencji przyznanych Unii przez państwa członkowskie (nie tylko kompetencje wyłączne, ale również kompetencje dzielone i wspierające) nie obejmuje takiej dziedziny jak religia czy relacje państwo–związki wyznaniowe. Trzeba przy tym podkreślić, że nie chodzi jedynie o status przyznany tym podmiotom w przeszłości (taki wniosek można byłoby

wyprowadzić z tekstu polskiego). Reguła ta dotyczy również przyszłych rozwiązań krajowych (wyraźnie wynika to np. z wersji angielskiej: *The Union respects and does not prejudice the status under national law of churches and religious associations and communities in the Member States*)⁷.

Nie można jednak nie dostrzec, że podmioty wyznaniowe (nawet jeśli tylko incydentalnie) podejmują działalność również w zakresach wyraźnie objętych kompetencjami Unii Europejskiej. Uwzględniając cele Unii oraz utrwaloną już praktykę jej instytucji, nie można mieć wątpliwości, że w takich przypadkach – na zasadzie swego rodzaju wyjątku od reguły określonej w tym przepisie – również „kościóły i stowarzyszenia lub wspólnoty religijne” będą podlegać normom unijnego prawa pochodnego. Przykład stanowi Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych oraz swobodnego przepływu tych danych⁸ (dalej: dyrektywa 95/46). Zakazano w niej przetwarzania danych, z których wynikają wiadomości dotyczące przekonań religijnych lub filozoficznych danej osoby, chyba że zainteresowana osoba, mając taką możliwość, wyrazi na to zgodę. Jednocześnie przyjęto, że zakaz ten nie ma zastosowania wówczas, gdy dane są przetwarzane m.in. przez podmioty mające charakter religijny i niedziałające dla zysku, w ramach realizowanych przez nie celów. Warunkiem koniecznym jest, aby przetwarzane dane dotyczyły wyłącznie członków danej wspólnoty religijnej lub osób mających z nią stałe kontakty oraz aby dane te nie były komunikowane osobom trzecim (art. 8). Przepisy dyrektywy 95/46 zostały uwzględnione przy uchwalaniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych.

Traktat lizboński wprowadził także na mocy art. 2 pkt 29 zmianę do Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (obecnie Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej) polegającą na dodaniu art. 16b (który zastąpił art. 286) w brzmieniu: „1. Każda osoba ma prawo do ochrony danych osobowych jej dotyczących. 2. Parlament Europejski i Rada, stanowiąc zgodnie ze zwykłą procedurą ustawodawczą, określają zasady

5 Por. P. Stanisz, P. Sobczyk, *Opinia prawna dotycząca konsekwencji wejścia w życie Traktatu z Lizbony dla polskiego prawa wyznaniowego*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 221.

6 W wersji skonsolidowanej (Dz.Urz. UE C 83 z 30.03.2010) jest to art. 17.

7 P. Stanisz, P. Sobczyk, *Opinia prawna...*, dz. cyt., s. 218.

8 Dz.Urz. WE L 281 z 23. 11. 1995.

dotyczące ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych przez instytucje, organy i jednostki organizacyjne Unii oraz przez Państwa Członkowskie w wykonywaniu działań wchodzących w zakres zastosowania prawa Unii, a także zasady dotyczące swobodnego przepływu takich danych. Przestrzeganie tych zasad podlega kontroli niezależnych organów. Zasady przyjęte na podstawie niniejszego artykułu pozostają bez uszczerbku dla zasad szczególnych przewidzianych w artykule 25a Traktatu o Unii Europejskiej”.

Stosownie do przepisu art. 3 ust. 2 tiret pierwsze dyrektywy 95/46 nie ma ona zastosowania do przetwarzania danych osobowych w ramach działalności wykraczającej poza zakres prawa Wspólnoty, jak np. dane, o których stanowi tytuł V i VI TUE, a w żadnym razie do działalności na rzecz bezpieczeństwa publicznego, obronności, bezpieczeństwa państwa (łącznie z dobrą kondycją gospodarczą państwa, gdy działalność ta dotyczy spraw związanych z bezpieczeństwem państwa) oraz działalności państwa w obszarach prawa karnego. Z pierwszej części tego przepisu wprost wynika, że dyrektywa wyłącza spod zakresu swego stosowania przetwarzanie danych osobowych w ramach działalności wykraczającej poza zakres prawa Wspólnoty. Skoro zatem prawo Unii Europejskiej nie może decydować o statusie kościołów i innych organizacji religijnych, a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁹ gwarantuje rozdział między państwem a związkami wyznaniowymi na zasadzie autonomii każdego w swoim zakresie (art. 25 ust. 3), to nie można przyjąć, by zakresem prawa Wspólnoty (prawa państwa członkowskiego) było objęte przetwarzanie danych osobowych członków związków wyznaniowych lub osób utrzymujących z nimi stałe kontakty przez organy tychże związków wyznaniowych w relacji czysto wewnętrznej. Sfera wewnętrznych relacji związków wyznaniowych i ich członków lub osób utrzymujących z nimi stałe kontakty nie jest bowiem objęta prawem państwa członkowskiego, a tym samym – nie wchodzi w zakres prawa Wspólnoty. Oznacza to, że przetwarzanie przez związki wyznaniowe danych osobowych ich członków lub osób utrzymujących z nimi stałe kontakty w celach

statutowych nie podlega kognicji państwowej, a przez to także i wspólnotowej¹⁰. Na państwach członkowskich – zgodnie z wyrokiem ETS¹¹ z dnia 6 listopada 2003 r. w sprawie C-101/01 Lindqvist¹² – spoczywa nie tylko obowiązek wykładni prawa krajowego zgodnie z prawem wspólnotowym, lecz również dbania o to, by nie opierać się na wykładni tekstu prawa wtórnego, która pozostawałaby w konflikcie z prawami podstawowymi chronionymi przez wspólnotowy porządek prawny lub z innymi ogólnymi zasadami prawa wspólnotowego (pkt 87).

Wspomniany wyrok dokonuje także wykładni przepisu art. 3 ust. 2 dyrektywy 95/46. Sprawa Bodil Lindqvist dotyczyła osoby pełniącej funkcję katechетки wolontariusza w jednej z parafii Kościoła Szwecji. Miała ona za zadanie stworzyć stronę internetową – w ramach kursu informatycznego, w którym uczestniczyła. W miejscu swojego zamieszkania i korzystając ze swojego komputera osobistego B. Lindqvist stworzyła wiele stron internetowych, które na jej wniosek zostały połączone linkiem z witryną internetową Kościoła Szwecji. Te strony internetowe służyły do łatwego udostępnienia informacji potrzebnych parafianom, którzy przygotowywali się do konfirmacji: były na nich umieszczone informacje dotyczące B. Lindqvist oraz 18 współpracowników z jej parafii¹³. Nie ulegało wątpliwości, że udostępnione informacje miały charakter danych osobowych, niemniej B. Lindqvist wykonywała świadczenie wolontariatu na rzecz parafii Kościoła Szwecji (projektowała strony internetowe), a zatem pozostawała z tymże Kościołem w relacji

10 Por. wyrok WSA w Warszawie z dnia 20 marca 2012 r., II SA/Wa 2493/II, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/24D574155A> (dostęp: 25 lipca 2012).

11 Europejski Trybunał Sprawiedliwości (ETS); wraz z wejściem w życie traktatu lizbońskiego (2009) zmienił nazwę na Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE).

12 Zob. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62001J0101:EN:HTML> (dostęp: 25 lipca 2012).

13 Strony internetowe niekiedy zawierały „całe brzmienie nazwisk, w innych miejscach tylko samo imię. B. Lindqvist opisywała w lekko humorystycznym tonie funkcje pełnione przez poszczególnych kolegów, jak również ich prywatne zainteresowania. W wielu wypadkach wskazywała, jaka jest ich sytuacja rodzinna, numer telefonu lub też podawała dodatkowe informacje” (pkt 13 wyroku).

9 Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

zewewnętrznej. Trybunał Sprawiedliwości uznał, że działalność, którą podejmowała B. Lindqvist na rzecz tego Kościoła, nie wyłącza stosowania dyrektywy, bowiem działalność niezarobkowa czy nawet religijna, ale taka jak prowadzona przez B. Lindqvist, nie może być traktowana na równi z rodzajami działalności wymienionymi w art. 3 ust. 2 tiret pierwsze dyrektywy 95/46 – jako wykraczająca poza zakres prawa Wspólnoty. Ponieważ była ona prowadzona w relacji zewnętrznej, a tym samym pozwalającej na ingerencję organów władzy publicznej.

2. Przesłanki legalnego przetwarzania danych osobowych przez związki wyznaniowe w unormowaniach prawa polskiego

Zgodnie z art. 27 ust. 2 pkt 4 u.o.d.o. przetwarzanie przez związki wyznaniowe danych osobowych jest dopuszczalne przy spełnieniu następujących kryteriów:

- 1) gdy dotyczy członków tych związków wyznaniowych oraz osób utrzymujących z nimi stałe kontakty w związku z ich działalnością (kryterium podmiotowe),

W sytuacji, gdy dana osoba – jako członek związku wyznaniowego lub osoba utrzymująca z nim stałe kontakty – chce ze związku wyznaniowego wystąpić, to pozostaje z uprawnionym organem tego związku w relacji czysto wewnętrznej, która wyklucza merytoryczną ingerencję organów władzy publicznej.

Natomiast w sytuacji, gdy dana osoba – jako członek związku wyznaniowego lub osoba utrzymująca z nim stałe kontakty – chce ze związku wyznaniowego wystąpić, to pozostaje z uprawnionym organem tego związku w relacji czysto wewnętrznej, która wyklucza merytoryczną ingerencję organów władzy publicznej. Ponadto dyrektywa 95/46 (pkt 22 preambuły) stanowi, że „Państwa Członkowskie dokładniej sprecyzują w ogłaszanych prawach lub przy wprowadzaniu w życie środków podjętych na podstawie niniejszej dyrektywy ogólne warunki, w których przetwarzanie danych jest zgodne z prawem; w szczególności art. 5 w połączeniu z art. 7 i 8, umożliwia Państwom Członkowskim, niezależnie od zasad ogólnych, zapewnienie szczególnych warunków przetwarzania danych dla poszczególnych sektorów oraz dla różnych kategorii danych objętych art. 8”, czyli także dla związków wyznaniowych.

- 2) gdy jest to niezbędne do wykonywania zadań statutowych przez związki wyznaniowe (kryterium przedmiotowe),
- 3) gdy zapewnione są pełne gwarancje ochrony przetwarzanych danych (kryterium gwarancyjne)¹⁴.

Kryterium podmiotowe poza osobami należącymi do poszczególnych związków wyznaniowych oraz osobami, które utrzymują stałe kontakty z określonym związkiem wyznaniowym w związku z jego działalnością, spełniają także osoby „ubiegające się o członkostwo” w danym związku wyznaniowym, ale tylko wtedy, gdy „jest niemalże pewne przyjęcie określonej

¹⁴ Por. J. Barta, P. Litwiński, *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 286–287; A. Mezglewski, *Przetwarzanie danych osobowych* (w:) A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 3, Warszawa 2011, s. 233.

osoby w poczet członków, a w szczególności, gdy osoba ta przeszła wstępny etap naboru”¹⁵. W doktrynie podkreśla się ponadto, że związki wyznaniowe nie muszą uzyskiwać zgody na zbieranie i przetwarzanie danych swoich członków, ponieważ zgoda ta wynika z samego faktu przynależności do danej wspólnoty religijnej (art. 27 ust. 2 pkt 4 u.o.d.o.). *A contrario*: przetwarzanie przez związek wyznaniowy danych osób nienależących do tego związku, osób nienależących do żadnego związku wyznaniowego, bądź osób deklarujących inne przekonania religijne lub przynależność wyznaniową jest dopuszczalne jedynie za pisemną zgodą tych osób (art. 27 ust. 2 pkt 1 u.o.d.o.)¹⁶.

Odnosząc się do kryterium przedmiotowego, należy zauważyć, że na tę przesłankę związki wyznaniowe mogą powołać się w przypadku, gdy prowadzą działalność o charakterze niezarobkowym, czyli nienastawioną na osiągnięcie korzyści majątkowych, co oczywiście nie wyklucza ubocznego prowadzenia takiej działalności¹⁷.

Ustawa o ochronie danych osobowych, nakładając na administratorów obowiązek zapewnienia pełnych gwarancji ochrony przetwarzanych danych, nie określa jednak, jakiego rodzaju mają to być gwarancje. Należy więc przyjąć, że chodzi o odpowiednie zabezpieczenie danych zarówno w sensie technicznym, jak i organizacyjnym. W przypadku zbiorów ewidencyjnych za wystarczające należy uznać zastosowanie takich zabezpieczeń, które skutecznie uniemożliwiają dostęp do nich osób nieupoważnionych. W przypadku zbiorów gromadzonych w systemie informatycznym zabezpieczenia te muszą być adekwatne do zagrożeń istniejących w związku z tego rodzaju przetwarzaniem danych oraz do aktualnego stanu techniki. Ponieważ ustawowa regulacja jest niepełna, szczegółowe zasady dotyczące realizacji obowiązków związanych z zabezpieczeniem

przetwarzanych danych powinny zostać określone w prawie wewnętrznym związków wyznaniowych. Przykładem takiej regulacji są wspomniane wcześniej przepisy Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r., a także instrukcja z 23 września 2009 r. opracowana przez Głównego Inspektora Ochrony Danych Osobowych oraz Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski, dotycząca ochrony danych osobowych w działalności Kościoła katolickiego w Polsce¹⁸. Instrukcja ta, jak słusznie podkreśla się w doktrynie, „nie ma charakteru wiążącego ani w państwowym, ani w kanonicznym porządku prawnym. Posiada ona charakter porozumienia zawartego pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz centralnym organem administracji państwowej właściwym do spraw ochrony danych osobowych. (...) Wiąże ona zatem jedynie strony tego porozumienia. Posiada ona także charakter urzędowej wykładni przepisów ustawy o ochronie danych osobowych dokonanej przez organ administracji państwowej i zaakceptowanej przez Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski”¹⁹.

3. Zakres nadzoru GIODO nad przetwarzaniem danych osobowych przez związki wyznaniowe

Na mocy art. 43 ust. 2 u.o.d.o. w stosunku do zbiorów, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 3 u.o.d.o. oraz zbiorów, o których mowa w ust. 1 pkt 1a tego artykułu, przetwarzanych przez Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencję Wywiadu, Służbę Kontrwywiadu Wojskowego, Służbę Wywiadu Wojskowego oraz Centralne Biuro Antykorupcyjne, Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych nie przysługują uprawnienia określone w art. 12 pkt 2, art. 14 pkt 1 i 3–5 oraz art. 15–18 u.o.d.o. Artykuł 43 ust. 1 pkt 3

15 A. Drozd, *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz. Wzory pism i przepisy*, wyd. 3, Warszawa 2007, s. 177.

16 Por. E. Kulesza, *Ochrona danych osobowych a wolność sumienia i wyznania w prawodawstwie polskim* (w:) P. Majer (red.), *Ochrona danych osobowych i prawo do prywatności w Kościele*, Kraków 2002, s. 15.

17 Por. A. Drozd, *Ustawa o ochronie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 176; J. Barta, P. Litwiński, *Ustawa o ochronie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 286; J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, *Ochrona danych osobowych. Komentarz*, wyd. 5, Kraków 2011, s. 558.

18 *Ochrona danych osobowych w działalności Kościoła Katolickiego w Polsce. Instrukcja opracowana przez Głównego Inspektora Ochrony Danych Osobowych oraz Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2009, s. 53–59.

19 A. Mezglewski, *Przetwarzanie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 234–235; Por. D. Walencik, *Opinia prawna w sprawie przetwarzania danych osobowych przez związki wyznaniowe w Polsce*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 4, s. 252–254. Szerzej na temat tej instrukcji zob. A. Mezglewski, *Ochrona danych osobowych w ramach współpracy sądów z uczestnikami postępowania* (w:) R. Szytchmiller, J. Krzywkowska (red.), *Współpraca sądów ze stronami procesowymi i adwokatami*, Olsztyn 2011, s. 13–22.

u.o.d.o. stanowi zaś, iż z obowiązku rejestracji zbioru danych zwolnieni są administratorzy danych dotyczących osób należących do kościoła lub innego związku wyznaniowego, o uregulowanej sytuacji prawnej, przetwarzanych na potrzeby tego kościoła lub związku wyznaniowego. Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych nie ma zatem w stosunku do powyższych instytucji prawa wydawania decyzji administracyjnych ani rozpatrywania skarg w sprawach wykonania przez nie przepisów o ochronie danych osobowych²⁰. Konsekwencją powyższych ograniczeń w uprawnieniach kontrolnych GIODO jest również wyłączenie stosowania innych przepisów ustawy, dotyczących procedur kontrolnych oraz przepisów wskazujących na możliwość zastosowania określonych środków prawnych, w przypadku stwierdzenia naruszenia przepisów o ochronie danych osobowych. Wyłączona jest zatem możliwość zarówno żądania wszczęcia postępowania dyscyplinarnego przeciwko osobom winnym uchybień, jak i nakazania w drodze decyzji administracyjnej przywrócenia stanu zgodnego z prawem²¹. Natomiast GIODO może występować do podmiotów wyznaniowych o wyjaśnienia (ustne lub pisemne), może sygnalizować nieprawidłowości w przetwarzaniu przez nie danych osobowych, a w przypadku uzasadnionego podejrzenia naruszenia przepisów karnych kierować do właściwych organów zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa (art. 12 pkt 1, art. 14 pkt 2, art. 19 u.o.d.o.)²². Tym samym należy przyjąć, że uprawnienia GIODO w stosunku do danych administrowanych przez związki wyznaniowe zostały ograniczone, ale nie całkowicie wyłączone. Ponadto skutkiem ustawowego ograniczenia kompetencji kontrolnych GIODO (łącznie z ograniczeniem

możliwości stosowania procedur administracyjnych) w odniesieniu do danych administrowanych przez instytucje wyznaniowe jest wyłączenie stosowania przepisów art. 32–35 u.o.d.o.. Zainteresowane osoby realizują zatem w porządku państwowym uprawnienia kontrolne (informacyjne i rektyfikacyjne) w trybie określonym przez prawo wewnętrzne właściwego związku wyznaniowego²³.

4. Wystąpienie ze związku wyznaniowego a przetwarzanie danych osobowych

Jak już wspomniano, jedną z przesłanek legalnego przetwarzania danych osobowych przez związki wyznaniowe jest ta, iż poszczególne związki wyznaniowe mogą administrować – bez konieczności uzyskiwania zgody tych osób – jedynie danymi osobowymi swoich członków oraz osób utrzymujących stałe kontakty z danym związkiem wyznaniowym. Pewne problemy z realizacją tej przesłanki mogą rodzić się w następujących sytuacjach:

- a) kiedy określona osoba formalnym aktem występuje z danego związku wyznaniowego z jednoczesnym żądaniem zaprzestania przetwarzania swoich danych osobowych,
- b) kiedy osoba niebędąca członkiem określonego związku wyznaniowego nawiązała stosunek prawny (małżeństwo, adopcja, kuratela itp.) z osobą należącą do tego wyznania.

Nie ulega wątpliwości, że żądanie zaprzestania przetwarzania danych osobowych wyrażone przez osobę formalnie występującą z danego związku wyznaniowego – jeśli jego prawo wewnętrzne przewiduje taką możliwość – musi skutkować natychmiastowym zaprzestaniem generowania informacji na jej temat w systemach ewidencyjnych i informatycznych tegoż związku wyznaniowego. Natomiast w sytuacji, gdy prawo wewnętrzne danego związku wyznaniowego nie zawiera regulacji dotyczących procedury formalnego wystąpienia z tego związku (doktryna nie przewiduje takiej możliwości), zaprzestanie dalszego przetwarzania danych osoby, która zaniechała utrzymywania kontaktów z tym związkiem wyznaniowym, powinno nastąpić po złożeniu przez tę osobę pisemnego oświadczenia w tej kwestii. Takie rozwiązanie

20 Por. tenże, *Przetwarzanie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 235.

21 Por. A. Drozd, *Ustawa o ochronie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 295; A. Mezglewski, *Przetwarzanie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 235.

22 Por. A. Drozd, *Ustawa o ochronie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 295; P. Sobczyk, *Ograniczenia praw podmiotów ze względu na przetwarzanie danych osobowych dotyczących przekonań religijnych i przynależności wyznaniowej*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2010, vol. 13, s. 156; P. Fajgielski, *Kontrola i audyt przetwarzania danych osobowych*, Wrocław 2010, s. 125; J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, *Ochrona danych osobowych...*, dz. cyt., s. 663.

23 Por. D. Walencik, *Opinia prawna...*, dz. cyt., s. 255–257.

koresponduje z prawem jednostki do samookreślenia siebie. A prawo to oznacza również możliwość zmiany raz przyjętego światopoglądu czy wyznawanej religii. W konsekwencji obejmuje ono prawo swobodnego wystąpienia z grupy religijnej, czy to w celu wstąpienia do innej, czy też w celu pozostania poza jakimikolwiek

przyjmują jedynie do wiadomości zaistniałe fakty, co nie stanowi pozbawienia ani nawet ograniczenia w przyjmowaniu danego wyznania, jak i swobody wyrażania przekonań religijnych, bądź areligijnych. Niemniej zainteresowanej osobie przysługuje prawo zgłoszenia żądania zaprzestania dalszego przetwarzania

W sytuacji, gdy prawo wewnętrzne danego związku wyznaniowego nie zawiera regulacji dotyczących procedury formalnego wystąpienia z tego związku (doktryna nie przewiduje takiej możliwości), zaprzestanie dalszego przetwarzania danych osoby, która zaniechała utrzymywania kontaktów z tym związkiem wyznaniowym, powinno nastąpić po złożeniu przez tę osobę pisemnego oświadczenia w tej kwestii.

strukturami wyznaniowymi. Niezgodne z prawem są zatem wszelkie formy zmuszania kogokolwiek do pozostania w ramach jakiejś grupy religijnej²⁴. W opisanej sytuacji zainteresowana osoba na mocy dokonanych czynności faktycznych przystępuje do innego związku wyznaniowego, deklaruje inne przekonania religijne lub bezwyznaniowość. Zrozumiałe jest przy tym, że decyzja taka pociąga za sobą utratę uprawnień zarezerwowanych dla członków danego związku wyznaniowego, zgodnie z obowiązującym w jego ramach prawem wewnętrznym. Tak więc prawo wewnętrzne tego związku wyznaniowego nie musi zawierać procedury formalnego podejmowania i komunikowania przez zainteresowanego kompetentnym organom związku wyznaniowego tego typu działań. W tej sytuacji kompetentne organy związku wyznaniowego

niej danych przez związek wyznaniowy, co wynika z przepisów ustawy o ochronie danych osobowych.

Kodeks prawa kanonicznego (KPK) z 1983 r.²⁵ w kan. 1086 § 1, 1117 i 1124 używał sformułowania „formalny akt odstąpienia od Kościoła katolickiego” – *actus formalis defectionis ab Ecclesia Catholica*. Sformułowanie to, obce tradycji kanonistycznej i nieprzejęte przez Kodeks kanonów Kościołów wschodnich z 1990 r.²⁶,

²⁴ Por. art. 53 ust. 2 Konstytucji, art. 1 ust. 2 i art. 2a ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

²⁵ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 1983, s. 1–317; [Kodeks prawa kanonicznego] *Codex iuris canonici*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, tekst dwujęzyczny, przeł. E. Szafranski i komisja naukowa pod red. K. Dynarskiego, Poznań 2008.

²⁶ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 1990, s. 1033–1363; *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich. Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, przeł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002.

oznaczało ustanowienie wyjątku od zasady ogólnej zawartej w kan. 11 KPK, tak by ułatwić korzystanie z *ius connubii* (prawa do zawarcia małżeństwa) tym wiernym, którzy oddalili się od Kościoła katolickiego i było bardzo mało prawdopodobne, by zechcieli stosować się do wymaganej *ad validitatem* kanonicznej formy zawarcia małżeństwa, przeszkody różnej wiary czy zakazu zawierania małżeństw mieszanych *sensu largo*²⁷. Przepisy zawierające to sformułowanie miały co prawda zastosowanie wyłącznie w kanonicznej regulacji małżeństwa, niemniej jednak w związku z ich obowiązywaniem powstał zupełnie inny problem, a mianowicie kwestia skuteczności na forum kościelnym oświadczenia składanego wobec organów państwowych (urzędu stanu cywilnego, sądu państwowego), iż nie jest się już członkiem Kościoła katolickiego i, co za tym idzie, nie podlega się obowiązkowi uiszczania podatku kościelnego. Problem ten szczególnie nabrzmiał jest w Niemczech.

Należy jednak zauważyć, że szczegółową formę wystąpienia ze związku wyznaniowego w Niemczech regulują ustawy poszczególnych krajów związkowych – *Kirchenaustrittsgesetze*. Wystąpienia dokonuje się, w zależności od kraju związkowego, poprzez złożenie oświadczenia przed sądem rejonowym, urzędnikiem stanu cywilnego lub notariuszem, co regulują odpowiednie akty prawne²⁸.

A) Wystąpienie ze związku wyznaniowego w formie oświadczenia składanego przed sądem rejonowym (*Amtsgericht*):

- 1) Berlin – ustawa z dnia 30 stycznia 1979 r. o wystąpieniu ze związków wyznaniowych prawa publicznego (*Gesetz über den Austritt aus Religionsgemeinschaften öffentlichen Rechts vom 30. Januar 1979*)²⁹;
- 2) Brandenburgia – rozporządzenie z dnia 28 października 2004 r. o ustaleniu właściwości w sprawie przyjęcia i rozpatrzenia oświadczeń o wystąpieniu z kościoła, związku wyznaniowego lub związku światopoglądowego prawa publicznego (*Verordnung zur Bestimmung der zuständigen Stelle zur Entgegennahme und über die Behandlung von Austrittserklärungen aus einer Kirche, einer Religionsgemeinschaft oder Weltanschauungsvereinigung des öffentlichen Rechts vom 28. Oktober 2004*)³⁰;

wego lub związku światopoglądowego prawa publicznego (*Verordnung zur Bestimmung der zuständigen Stelle zur Entgegennahme und über die Behandlung von Austrittserklärungen aus einer Kirche, einer Religionsgemeinschaft oder Weltanschauungsvereinigung des öffentlichen Rechts vom 28. Oktober 2004*)³⁰;

3) Hesja – heska ustawa z dnia 13 października 2009 r. o uregulowaniu wystąpienia z kościołów, związków wyznaniowych i związków światopoglądowych prawa publicznego (*Hessisches Gesetz zur Regelung des Austritts aus Kirchen, Religions- oder Weltanschauungsgemeinschaften des öffentlichen Rechts vom 13. Oktober 2009*)³¹;

4) Nadrenia Północna-Westfalia – ustawa z dnia 26 maja 1981 r. o uregulowaniu wystąpienia z kościołów, związków wyznaniowych i związków światopoglądowych prawa publicznego (*Gesetz zur Regelung des Austritts aus Kirchen, Religionsgemeinschaften und Weltanschauungsgemeinschaften des öffentlichen Rechts vom 26. Mai 1981*)³².

B) Wystąpienie ze związku wyznaniowego w formie oświadczenia składanego przed urzędnikiem stanu cywilnego:

- 1) Bawaria – wspólne obwieszczenie bawarskich ministerstw spraw wewnętrznych i edukacji z dnia 8 marca 2007 r. – Wystąpienie z kościoła, związku wyznaniowego albo związku światopoglądowego, który jest korporacją prawa publicznego (*Gemeinsame Bekanntmachung der Bayerischen Staatsministerien des Innern und für Unterricht und Kultus vom 8. März 2007 – Austritt aus einer Kirche, Religionsgemeinschaft oder weltanschaulichen Gemeinschaft, die Körperschaft des öffentlichen Rechts ist*)³³;

27 Por. J.I. Arrieta, C.J. Errázuriz M. (w:) P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, Kraków 2011, s. 843.

28 Opracowano na podstawie zestawienia przygotowanego przez mgra Jakuba Cupriaka, doktoranta Uniwersytetu w Bonn.

29 „Gesetz- und Verordnungsblatt Berlin” 1979, s. 183.

30 „Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Brandenburg” 2004, cz. II, s. 886.

31 „Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Hessen” 2009, cz. I, s. 394.

32 „Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Nordrhein-Westfalen” 1981, s. 260.

33 „Amtsblatt der Bayerischen Staatsministerien für Unterricht und Kultus und Wissenschaft, Forschung und Kunst” 2007, cz. I, s. 173.

- 2) Hamburg – ustawa z dnia 5 marca 1962 r. o wystąpieniu ze związków wyznaniowych prawa publicznego (*Gesetz über den Austritt aus Religionsgesellschaften des öffentlichen Rechts vom 5. März 1962*)³⁴.
- C) Wystąpienie ze związku wyznaniowego w formie oświadczenia składanego przed urzędnikiem stanu cywilnego lub notariuszem:
- 1) Badenia-Wirtembergia – § 26 ustawy o poborze podatków przez publicznoprawne związki wyznaniowe w Badenii-Wirtembergii w wersji obwieszczenia z dnia 15 czerwca 1978 r. (*Gesetz über die Erhebung von Steuern durch öffentlich-rechtliche Religionsgemeinschaften in Baden-Württemberg in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. Juni 1978*)³⁵;
- 2) Dolna Saksonia – ustawa z dnia 4 lipca 1973 r. o wystąpieniu ze związków wyznaniowych prawa publicznego w Dolnej Saksonii (*Gesetz über den Austritt aus Religionsgemeinschaften des öffentlichen Rechts in Niedersachsen vom 4. Juli 1973*)³⁶;
- 3) Kraj Saary – ustawa z dnia 30 listopada 1920 r. dotycząca wystąpienia ze związków wyznaniowych prawa publicznego (*Gesetz betreffend den Austritt aus den Religionsgesellschaften öffentlichen Rechts vom 30. November 1920*)³⁷;
- 4) Meklemburgia-Pomorze Przednie – § 6 ustawy z dnia 20 października 2008 r. o poborze podatku kościelnego w kraju Meklemburgia-Pomorze Przednie (*Gesetz über die Erhebung von Kirchensteuer im Land Mecklenburg-Vorpommern vom 20. Oktober 2008*)³⁸;
- 5) Nadrenia-Palatynat – ustawa krajowa z dnia 12 października 1995 r. o wystąpieniu ze związków wyznaniowych (*Landesgesetz über den Austritt aus Religionsgemeinschaften vom 12. Oktober 1995*)³⁹;
- 6) Saksonia – § 3 ustawy z dnia 14 lutego 2002 r. o poborze podatków przez kościoły, związki wyznaniowe i zrównane z nimi stowarzyszenia w Wolnym Państwie Saksonia (*Gesetz über die Erhebung von Steuern durch Kirchen, Religionsgemeinschaften und gleichgestellte Vereinigungen im Freistaat Sachsen vom 14 Februar 2002*)⁴⁰;
- 7) Saksonia-Anhalt – ustawa z dnia 15 kwietnia 1998 r. o wystąpieniu z kościoła (*Kirchenaustrittsgesetz vom 15. April 1998*)⁴¹;
- 8) Szlezwik-Holsztyn – ustawa z dnia 8 grudnia 1977 r. o wystąpieniu ze związków wyznaniowych w Szlezwiku-Holsztynie (*Gesetz über den Austritt aus Religionsgemeinschaften des öffentlichen Rechts in Schleswig-Holstein vom 8. Dezember 1977*)⁴².

Szczególna sytuacja zachodzi w najmniejszym kraju związkowym Republiki Federalnej Niemiec – Bremie. Brema, zachowując tradycje głębszego niż w pozostałej części Niemiec rozdziału państwa i związków wyznaniowych, nie zdecydowała się na uregulowanie wystąpienia ze związków wyznaniowych w formie oświadczenia składanego organom państwa. Oświadczenie o wystąpieniu ze związku wyznaniowego w Bremie należy złożyć organom danego związku wyznaniowego. Wystąpienie ze związków wyznaniowych reguluje § 10 ustawy o poborze podatków przez kościoły, inne związki wyznaniowe i związki światopoglądowe w Wolnym Hanzeatyckim Mieście Brema w wersji z dnia 23 sierpnia 2001 r. (*Gesetz über die Erhebung von Steuern durch Kirchen andere Religionsgemeinschaften und Weltanschauungsgemeinschaften in der Freien Hansestadt Bremen in der Fassung vom 23. August 2001*)⁴³.

Należy ponadto zauważyć, że instytucja wystąpienia ze związku wyznaniowego w Niemczech dotyczy wyłącznie związków wyznaniowych posiadających status korporacji prawa publicznego (*Körperschaft des öffentlichen Rechts*). Wystąpienie ze związków wyzna-

34 „Hamburgisches Gesetz- und Verordnungsblatt” 1962, s. 65.

35 „Gesetzblatt für Baden-Württemberg” 1978, s. 369.

36 „Niedersächsisches Gesetz- und Verordnungsblatt” 1973, s. 221.

37 „Preußische Gesetzsammlung” 1921, s. 119.

38 „Gesetz- und Verordnungsblatt für Mecklenburg-Vorpommern” 2008, s. 414.

39 „Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Rheinland-Pfalz” 1995, s. 421.

40 „Sächsisches Gesetz- und Verordnungsblatt” 2002, s. 82.

41 „Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Sachsen-Anhalt” 1998, s. 178.

42 „Gesetz- und Verordnungsblatt Schleswig-Holstein” 1977, s. 491.

43 „Bremisches Gesetzblatt” 2001, s. 263.

niowych o charakterze prywatnoprawnym (związki te przyjmują z reguły formę stowarzyszeń) reguluje prawo wewnętrzne tych związków wyznaniowych. W Polsce, mimo iż związki wyznaniowe są podmiotami prawa prywatnego, to stanowią wśród tych podmiotów wyodrębnioną grupę – „kościół i inne związki wyznaniowe”. Stanowią tę grupę jedynie w sytuacji, gdy ich status prawny uregulowany jest w formie umowy międzynarodowej, ustawy, bądź wpisu do rejestru kościołów

Kościół katolickiego; b) wykonanie i zewnętrzna manifestację tej decyzji; c) przyjęcie do wiadomości tej decyzji przez kompetentną władzę kościelną”. Dlatego też deklaracja dokonana dla celów rejestrowych lub fiskalnych w zakresie administracji państwowej nie była uznawana za równoznaczną z formalnym aktem wystąpienia z Kościoła katolickiego, gdyż nie wykluczała ona woli pozostania we wspólnocie religijnej. Zgodnie ze wspomnianym listem Papieskiej

W Polsce taka sytuacja nie zachodzi, stąd też nie ma powodu, by organy państwowe (np. GIODO, sądy) odbierały od członków związków wyznaniowych oświadczenia o wystąpieniu z danego związku, a przez to uzyskiwały dostęp do danych o przynależności wyznaniowej.

i innych związków wyznaniowych. Z przynależnością do związku wyznaniowego w Niemczech wiąże się zakres praw i obowiązków jednostki wobec państwa, gdyż wysokość płaconych podatków zależy od przynależności bądź braku przynależności wyznaniowej. W Polsce taka sytuacja nie zachodzi, stąd też nie ma powodu, by organy państwowe (np. GIODO, sądy) odbierały od członków związków wyznaniowych oświadczenia o wystąpieniu z danego związku, a przez to uzyskiwały dostęp do danych o przynależności wyznaniowej.

Próbując rozwiązać problem skuteczności na forum kościelnym oświadczenia o wystąpieniu z Kościoła katolickiego składanego wobec organów państwowych, Papieska Rada do spraw Tekstów Prawnych w liście okólnym do przewodniczących konferencji biskupów z dnia 13 marca 2006 r.⁴⁴ wskazywała trzy elementy konieczne do uznania, iż miał miejsce formalny akt wystąpienia z Kościoła katolickiego we właściwym znaczeniu: „a) wewnętrzną decyzję odstąpienia od

Rady do spraw Tekstów Prawnych formalny akt wystąpienia z Kościoła winien bowiem stać się „prawdziwym oddzieleniem od konstytutywnych elementów życia Kościoła: zakłada więc akt apostazji, herezji lub schizmy”. Ponadto musi stanowić on ważną czynność prawną, dokonaną w sposób osobisty, świadomy i wolny, ujawnioną w formie pisemnej ordynariuszowi lub własnemu proboszczowi, którzy jedynie są kompetentni do stwierdzenia, czy istotnie ma miejsce akt woli skupiający wszystkie wymogi *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*, wraz z powiązаныmi z nim sankcjami karnymi wskazanymi w kan. 1364 § 1 KPK z 1983 r. W takiej sytuacji władza kościelna winna zadbać, aby w księdze ochrzczonych została umieszczona adnotacja wyraźnie informująca o wystąpieniu z Kościoła formalnym aktem. Niemniej należy zauważyć, że zgodnie z doktryną Kościoła katolickiego nie zostaje przez to anulowana ontologiczna więź z Kościołem powstała w następstwie chrztu (*semel catholicus semper catholicus*). Dla ułatwienia jednolitego stosowania powyższych wskazań na terenie Polski 27 września 2008 r. Konferencja Episkopatu Polski

44 „Communications” 2006, s. 170–184; tekst polski w: „Wiadomości Archidiecezjalne” (Katowice) 2006, nr 4, poz. 44, s. 189–191.

przyjęła „Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła”⁴⁵.

Wymienione wcześniej kanony Kodeksu prawa kanonicznego zostały jednak znowelizowane na mocy motu proprio Benedykta XVI *Omnium in mentem* z 26 października 2009 r.⁴⁶ Z tekstu kodeksu została wykreślona formuła: „i nie odłączyła się od niego (Kościół) formalnym aktem” z kan. 1117, „i nie odstąpiła od niego formalnym aktem” z kan. 1086 § 1, jak również „i formalnym aktem od niego się nie odłączyła” z kan. 1124. Jak wskazuje się we wstępie do motu proprio *Omnium in mentem*: „Przed wszystkim trudne okazało się w poszczególnych wypadkach określenie i praktyczne sformułowanie wspomnianego formalnego aktu odstąpienia od Kościoła, zarówno pod względem jego istoty teologicznej, jak i samego aspektu kanonicznego. Ponadto wiele trudności zrodziło się zarówno w działalności duszpasterskiej, jak i w praktyce sądów. Zauważano bowiem, że nowe prawo zdaje się stwarzać, przynajmniej pośrednio, pewne ułatwienie lub jakby bodziec do apostazji, tam, gdzie liczba wiernych katolików jest niewielka albo obowiązują niesprawiedliwe prawa małżeńskie, dyskryminujące obywateli ze względów religijnych; ponadto utrudniało ono powrót osób ochrzczonych, które pragnęły gorąco zawrzeć nowe małżeństwo kanoniczne po rozpadzie poprzedniego; wreszcie, pomijając inne sprawy, wiele z tych małżeństw *de facto* stawało się dla Kościoła tak zwanymi małżeństwami tajnymi (*clandestina*)”⁴⁷.

W związku z tymi zmianami należy przyjąć, że w aktualnym stanie prawnym nie może zaistnieć *defectio ab Ecclesia catholica actu formali*. Niemniej wciąż możliwe jest odłączenie się od wspólnoty Kościoła przez akt apostazji, herezji lub schizmy, bądź po prostu zaniechanie wykonywania praktyk religijnych. Tym samym „Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła” przyjęte przez Konferencję Episkopatu Polski stanowią nie tyle obowiązującą procedurę postępowania w przypadkach *defectionis ab Ecclesia catholica actu formali* – bo takiej procedu-

ry już nie ma – ile procedurę wymaganą do realizacji uprawnień kontrolnych (informacyjnych i rektyfikacyjnych) przez osoby, których dane są przetwarzane przez jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego⁴⁸.

Jako że „Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła” nie są dekretem ogólnym Konferencji Episkopatu Polski, aby mogły być stosowane w konkretnej diecezji, wymagają stosownego zarządzenia kompetentnego biskupa diecezjalnego (por. kan. 455 KPK). Wydaje się, że warunek ten został spełniony, ponieważ ich tekst został opublikowany w promulgatorach urzędowych diecezji, chociaż w wielu przypadkach bez stosownego zarządzenia biskupa diecezjalnego. Na tym tle wyróżnia się jedynie Archidiecezja Katowicka, na terenie której od 1 października 2012 r. obowiązuje „Instrukcja postępowania w sprawie wniosków osób, które żądają zaprzestania przetwarzania danych osobowych”. Instrukcja ta w przeciwieństwie do „Zasad” nie normuje procedury wystąpienia z Kościoła katolickiego formalnym aktem, ale procedurę obowiązującą przy realizacji uprawnień rektyfikacyjnych przez osoby, których dane są przetwarzane przez organy kościelnych osób prawnych i jednostek organizacyjnych mających siedzibę na terenie Archidiecezji Katowickiej.

Należy wreszcie zauważyć, że to, czy dana osoba w sposób skuteczny wystąpiła ze związku wyznaniowego, pozostaje bez wpływu na wyłączenie kompetencji GIODO, o jakim mowa w art. 43 ust. 2 u.o.d.o. Tworząc ten przepis, ustawodawca posłużył się sformułowaniem: „w odniesieniu do zbiorów danych (...)”. Sposób rozumienia pojęcia „zbiór danych” wyjaśnił zaś w art. 7 pkt 1 u.o.d.o., stwierdzając, że przez zbiór danych rozumie się każdy – posiadający strukturę zestaw danych o charakterze osobowym, dostępnych według określonych kryteriów, niezależnie od tego, czy zestaw ten jest rozproszony lub podzielony funkcjonalnie. Treść powyższych norm prawnych wskazuje w sposób niebudzący wątpliwości na to, że zbiór danych obejmuje swoim zasięgiem wiele danych, tj. wiele danych należących do wielu osób. Tym samym ustawa w omawianym przepisie nie odnosi się do danych jednostkowych, ale do zbioru danych. Stąd więc badanie – w postę-

45 „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2008, s. 89–91.

46 „Acta Apostolicae Sedis” 2010, s. 8–10; tekst polski w: „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie, 2010, nr 5, s. 13–14.

47 Tamże.

48 Por. D. Walencik, *Opinia prawna...*, dz. cyt., s. 258–260.

powaniu prowadzonym przez GODO lub sąd administracyjny – skuteczności wystąpienia danej osoby ze związku wyznaniowego pozostaje w oderwaniu od istoty sprawy (uprawnienia nadzorcze GODO nad zbiorami danych) i jest sprzeczne z zasadą autonomii państwa i związków wyznaniowych⁴⁹. Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 13 sierpnia 2003 r., VI ACa 81/03⁵⁰, uznał, że Konstytucja RP, stojąc na straży „autonomii religii i związków wyznaniowych, nie pozwala ingerować w decyzje, co do przynależności do danej społeczności wyznaniowej”. W związku z powyższym Sąd Apelacyjny uznał, że odmowa przyjęcia do społeczności, jak i wykluczenie z danej społeczności wyznaniowej nie podlega ingerencji ze strony sądu powszechnego.

Nawet jeśli się przyjmie, hipotetycznie, iż kwestia wystąpienia ze związku wyznaniowego ma wpływ na stosowanie normy art. 43 ust. 2 u.o.d.o., to wykazać należy, iż dana osoba wystąpiła ze związku wyznaniowego w sposób skuteczny. Powoływanie się w tym zakresie na złożenie oświadczenia woli, o jakim mowa w art. 60 i następnych kodeksu cywilnego⁵¹, jest niewystarczające. Sposób działania osób, które zamierzają formalnie wystąpić z danego związku wyznaniowego, winno bowiem określać jego prawo wewnętrzne. Osoba taka, aby skutecznie wystąpić z danego związku wyznaniowego, musi zatem zastosować się do wewnętrznych jego przepisów, regulujących tę kwestię. Są to bowiem wewnętrzne unormowania wspólnoty religijnej, do której należy ta osoba, regulujące wzajemne relacje między wspólnotą a jej członkami⁵².

5. Żądanie zaprzestania przetwarzania danych osobowych a wpisy w księgach metrykalnych związków wyznaniowych

W ramach wykonywania działalności statutowej związki wyznaniowe przetwarzają dane osobowe

kandydatów do stanu duchownego (zakonnego) czy osób biorących udział w postępowaniach sądowych prowadzonych na podstawie prawa wewnętrznego. Przepisy Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. zawierają zasady prowadzenia akt spraw sądowych oraz udostępniania tychże akt stronom i innym podmiotom (kan. 1472–1475). Akta te zawierają oczywiście dane osobowe, w tym dane sensytywne stron, innych uczestników postępowania, a także osób trzecich. Zasadniczo akta udostępnia się tylko stronom postępowania oraz ich obrońcom i pełnomocnikom (kan. 1598). Dane te mogą obejmować m.in. opinie psychologiczne, opinie medyczne o stanie zdrowia kandydatów czy stron postępowania, w tym o stanie zdrowia psychicznego. Wszystkie tego typu informacje mogą być jednak gromadzone dopiero po uzyskaniu zgody osób, których dotyczą, na przetwarzanie tego rodzaju danych. Związki wyznaniowe prowadzą także cały szereg ksiąg. Najważniejsze spośród nich to księgi metrykalne. W Kościele katolickim należą do nich: księga ochrzczonych (*liber baptizatorum*), księga bierzmowanych (*liber confirmatorum*), księga małżeństw (*liber matrimoniorum*), księga zmarłych (*liber defunctorum*). Odpowiedzialnym za ich prowadzenie i przechowywanie jest proboszcz parafii (kan. 535). Na podstawie prawa partykularnego proboszcz prowadzi jeszcze inne księgi, np. pierwszej Komunii św., protokołów badania przedślubnego, zapowiedzi przedślubnych, nawróconych, apostatów, ogłoszeń duszpasterskich, protokołów posiedzeń rad parafialnych, kartotekę parafialną⁵³. Księgą o szczególnym znaczeniu jest księga ochrzczonych. Zawiera ona wpis potwierdzający fakt chrztu oraz adnotacje o przyjęciu sakramentu bierzmowania, zawarciu małżeństwa (jego uważeniu w zakresie zewnętrznym, orzeczeniu jego nieważności albo prawnym rozwiązaniu) czy przyjęciu sakramentu święceń bądź złożeniu ślubów zakonnych (ewentualnie orzeczeniu ich nieważności) oraz o wystąpieniu z Kościoła. Tym samym księga ta

49 Por. wyrok WSA w Warszawie z dnia 21 lutego 2012 r., II SA/Wa 2350/II, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/20119A3D8B> (dostęp: 25 lipca 2012).

50 „Wokanda” 2005, nr 1, s. 33–35.

51 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.

52 Por. wyrok WSA w Warszawie z dnia 21 lutego 2012 r., II SA/Wa 2350/II.

53 Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja z dnia 5–7 września 1947 r. w sprawie prowadzenia ksiąg parafialnych* (w:) F. Bączkiewicz, W. Stawinoga, A. Baron, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Opole 1958, s. 596–604; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Tom 2, Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986, s. 274–275.

oprócz aktu chrztu zawiera dane dotyczące stanu kanonicznego osoby ochrzczonej⁵⁴.

Zagadnienie, czy związek wyznaniowy zobligowany jest do całkowitego zaprzestania przetwarzania danych osoby, która z niego wystąpiła – uzyskanych w okresie członkostwa tej osoby w tymże związku wyznaniowym – stanowi poważny problem. Można bowiem sobie wyobrazić wiele sytuacji, kiedy posiadanie tych informacji jest konieczne do realizacji nie mniej słuszych praw osób trzecich. Przykładowo,

przez związek wyznaniowy, jest sprzeczne z zasadą autonomii oraz wzajemnej niezależności państwa i związków wyznaniowych, każdego w swoim zakresie (art. 25 ust. 3 Konstytucji). Aby sprecyzować zakres niezależności związków wyznaniowych, należy sięgnąć po przepisy ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁵⁵. Zgodnie z art. 11 ust. 1 tej ustawy związki wyznaniowe „są niezależne od państwa przy wykonywaniu swoich funkcji religijnych”. Z kolei art. 19 ust. 2 wymienionej ustawy

Przyjęcie stanowiska, że GODO lub sąd administracyjny mogą w takiej sytuacji nakazać wykreślenie danych tej osoby z ksiąg metrykalnych prowadzonych przez związek wyznaniowy, jest sprzeczne z zasadą autonomii oraz wzajemnej niezależności państwa i związków wyznaniowych, każdego w swoim zakresie (art. 25 ust. 3 Konstytucji).

gdymby uznać za oczywiste, iż dane apostaty automatycznie należy usunąć z ksiąg metrykalnych (księgi chrztów, księgi małżeństw) prowadzonych przez jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego, mogłoby dojść do zawarcia chociażby bigamicznego małżeństwa czy wielokrotnego przyjmowania sakramentów, które zgodnie z doktryną tego Kościoła można przyjąć tylko raz (np. chrzest, bierzmowanie). Ponadto dane zawarte w księgach metrykalnych potwierdzają fakt, który miał miejsce i któremu nie da się zaprzeczyć.

Przyjęcie stanowiska, że GODO lub sąd administracyjny mogą w takiej sytuacji nakazać wykreślenie danych tej osoby z ksiąg metrykalnych prowadzonych

zawiera indykatorywny katalog uprawnień składających się na swobodę wypełniania funkcji religijnych, do których należą m.in.: określanie doktryny religijnej, dogmatów, zasad wiary oraz liturgii; organizowanie i publiczne sprawowanie kultu; udzielanie posług religijnych oraz organizowanie obrzędów i zgromadzeń religijnych; rządzenie się w swoich sprawach własnym prawem, swobodne wykonywanie władzy duchownej oraz zarządzanie swoimi sprawami; ustanawianie, kształcenie i zatrudnianie duchownych; tworzenie i prowadzenie zakonów oraz diakonatów⁵⁶.

54 Por. A. Mezglewski, *Działalność związków wyznaniowych a ochrona danych osobowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, vol. 10, s. 15–16.

55 Tekst jedn. Dz. U. z 2005 r., Nr 231, poz. 1965 z późn. zm.

56 Por. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 2, Warszawa 2003, s. 224–226, 256–257; tenże, *Prawo kanoniczne w polskim systemie prawnym*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 8, s. 21–23; P. Stanisław, *Naczelne zasady instytucjonalnych relacji państwo–kościół* (w:)

Choć nie zostało to wyrażone *expressis verbis*, to jednak „autonomia”, o której mowa w powołanym przepisie, niewątpliwie świadczy, że intencją ustrojodawcy było zachowanie rozdziału między państwem a związkami wyznaniowymi. Władze publiczne mają więc zachowywać bezstronność zarówno w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, jak też zapewnić swobodę ich wyrażania w życiu publicznym (art. 25 ust. 2 Konstytucji). Konstytucyjny rozdział między państwem a związkami wyznaniowymi uzasadnia zatem niedopuszczalność ingerencji organów władzy publicznej w kwestie wewnętrznych relacji danego związku wyznaniowego z jego członkami lub osobami utrzymującymi z tym związkiem wyznaniowym stałe kontakty.

Ponadto stanowiska takiego kategorycznie nie można przyjąć ze względu na unormowania art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji RP, respektujące w stosunkach państwa ze związkami wyznaniowymi zasadę bilateralności. Zasada ta wyłącza możliwość jednostronnego określania przez państwo przepisów mających istotny wpływ na wewnętrzną organizację i działalność związków wyznaniowych, a tego rodzaju ingerencje GODO bądź sądów musiałyby w konsekwencji doprowadzić do uniemożliwienia związkom wyznaniowym administrowania ich własnymi sprawami⁵⁷.

Konkluzje

Doktryna i prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w ramach ich autonomii i niezależności mogą określać, że nie jest możliwe wystąpienie formalnym aktem z danego związku wyznaniowego. Nie oznacza to jednak, że zainteresowana osoba na mocy dokonanych czynności faktycznych nie może przystąpić do innego związku wyznaniowego czy deklarować inne

przekonania religijne lub bezwyznaniowość. Niezgodne z prawem są bowiem wszelkie formy zmuszania kogokolwiek do pozostania w ramach jakiejś grupy religijnej. Prawo do zmiany przyjętej religii bądź wyboru światopoglądu areligijnego wynika z prawa do wolności religijnej, przysługującego każdemu człowiekowi. Osobom, które faktycznie wystąpiły ze związku wyznaniowego, przysługuje ponadto prawo do złożenia pisemnego żądania zaprzestania przetwarzania ich danych osobowych przez ten związek i prawo umieszczenia stosownej adnotacji we właściwej księdze metrykalnej (np. księdze chrztów). W takiej sytuacji prawo wewnętrzne tego związku wyznaniowego winno określić procedurę wymaganą do realizacji uprawnień kontrolnych (informacyjnych i rektyfikacyjnych) przez te osoby, co wynika z przepisów ustawy o ochronie danych osobowych. Związek wyznaniowy ma bowiem wyłączne prawo określać swoje wewnętrzne relacje z członkami lub osobami utrzymującymi z nim stałe kontakty, co oznacza, że relacja ta wyłączona jest spod właściwości GODO i sądów jako organów państwa. Związek wyznaniowy musi jednak zagwarantować osobom, których dane przetwarza, realizację ich uprawnień kontrolnych. Innymi słowy ma obowiązek ustanowienia w swoim prawie wewnętrznym odpowiedniej procedury regulującej zaniechanie przetwarzania danych osobowych. Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych przysługuje zaś prawo wystąpienia do podmiotów wyznaniowych o wyjaśnienia, czy taka procedura została ustanowiona. A jeżeli nie została, to GODO winien sygnalizować nieprawidłowości w przetwarzaniu przez nie danych osobowych. Powyższe rozwiązanie gwarantuje nienaruszalność doktryny związków wyznaniowych przez organy państwowe i jednocześnie realizację uprawnień rektyfikacyjnych osobom, których dane są przetwarzane przez związki wyznaniowe. Zasadnym jest jednak zgłoszenie postulatu *de lege ferenda*, aby procedura taka była ustanowiona w przepisach ustawy o ochronie danych osobowych – jako akcie prawa powszechnie obowiązującego.

A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe...*, dz. cyt., s. 81–82; B. Rakoczy, *Komentarz do ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008, s. 42–48.

57 Por. D. Walencik, *Opinia prawna...*, dz. cyt., s. 261–262.